

ATT GÖRA SYNLIKT

Om unga transpersoner och ett bra bemötande

Denna broschyr är en del av
RFSL Ungdoms projekt *Transformering*
som drivs med stöd från Allmänna
Arvsfonden.

© RFSL Ungdom 2009

PROJEKTLEDARE | Hedvig Nathorst-Böös
och Eddie Summanen

FORM & PRODUKTION | *ZIE*

TRYCK | Norra Skåne Offset 2009

NÅGRA VIKTIGA BEGREPP

Cisperson är den som inte identifierar sig som transperson. En ciskvinna känner sig som och ser ut som en kvinna enligt samhällsnormen, har en kvinnokropp och är registrerad som kvinna i folkbokföringen. *Cis* är latin för »på samma sida«.

Transperson är ett paraplybegrepp som används om människor som på olika sätt bryter mot samhällets normer kring könsidentitet och könsuttryck. *Trans* är latin för »överskrida«.

Kön är en socialt konstruerad kategori som indelar människor i »män« och »kvinnor«. Kön har många aspekter som långt ifrån alltid sammanfaller.

Könsidentitet är en persons självidentifierade, självupplevda kön, det kön en person känner sig som. Din könsidentitet kan bara du själv avgöra.

Könsuttryck är hur en person uttrycker sitt kön, genom exempelvis kläder, kroppsspråk och socialt beteende.

Biologiskt kön definieras utifrån könskromosomer, hormonnivåer och yttre och inre könsorgan. De komponenter som utgör biologiskt kön är för varierade för att »män« och »kvinnor« ska vara tillräckliga. Människor föds exempelvis med andra uppsättningar könskromosomer än xx eller xy.

Juridiskt kön är registrerat i folkbokföringen. När ett barn föds utgår man främst från utseendet på de yttre könsorganen för att bestämma detta. I Sverige framgår det juridiska könet också av personnumret.

Sedan januari 2009 är transpersoner inkluderade i diskrimineringslagen. Att det är förbjudet att diskriminera människor på grund av »könsöverskridande identitet eller uttryck« innebär till exempel att ingen har rätt att särbehandla en för att man inte uppträder som förväntat av ens kön eller för att man inte identifierar sig så som andra uppfattar en.

Det är en viktig markering av människors rätt att definiera sig själva. Men fortfarande är samhället en tuff plats för människor som överskrider könsnormer. Allra mest utsatta är ungdomar.

Den här broschyren riktar sig till dig som har ett alldeles särskilt inflytande över unga människors situation. Att du som jobbar inom vård eller skola lär dig mer om vad det innebär att leva som transperson, oavsett om du har personliga erfarenheter av könsöverskridande, kan faktiskt ha avgörande skillnad för människors liv.

På de följande sidorna vill vi berätta om vad det innebär att vara transperson och vad som är viktigt att tänka på för att kunna ge ett bra bemötande och stöd. Det är kunskap som inte bara är relevant i mötet med transidentifierade. Din inställning

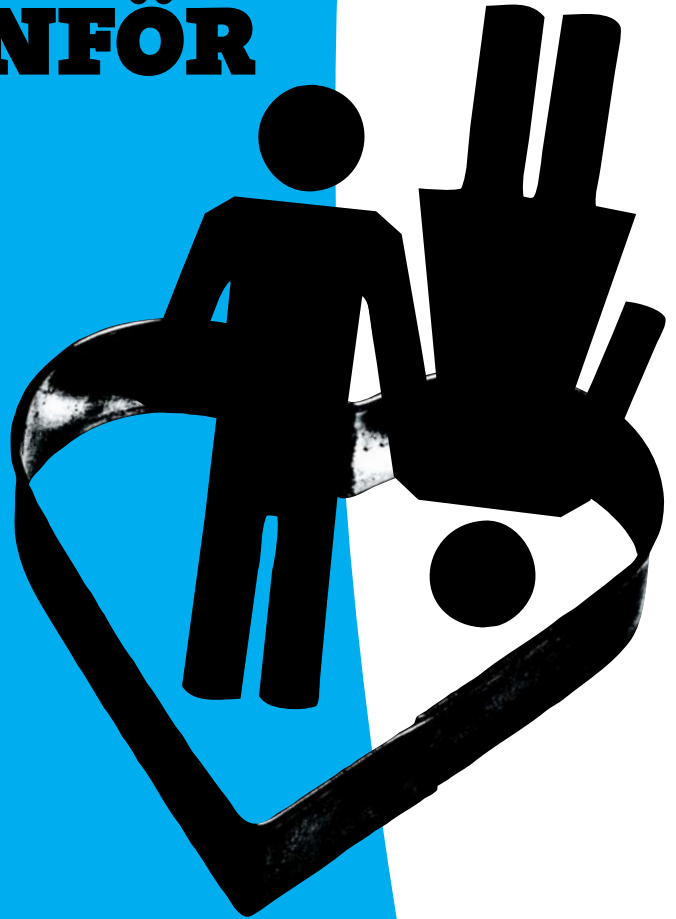
är normerande, både för vilka förväntningar unga vågar ha på omvärlden och för dess attityder. Vi hoppas att läsningen ska väcka nya tankar, inspirera till mer lärande och öppna upp för fler samtal om normer, könsidentitet och bemötande i dina sammanhang.

Citaten som löper genom den här broschyren kommer från intervjuer med unga transpersoner om deras situation som presenteras i rapporten »Är du kille eller tjej?«. Den kan du beställa från www.rfslungdom.se.

RFSL UNGDOM

RFSL Ungdom är ungdomsförbundet för homo-, sexuella, bisexuella och transpersoners rättigheter som verkar för att motverka heteronormen genom politisk och social verksamhet, lokalt, nationellt och internationellt. RFSL Ungdom har 20 lokala distrikt från Piteå i norr till Malmö i söder och riktar sig till målgruppen unga homo-, bisexuella, transpersoner och intersexuella. Vi utgår från queera förhållningssätt och vi arbetar för att alla människor ska ha lika värde oavsett sexualitet, könsidentitet eller könsuttryck.

LEVA UTANFÖR NORMEN

Vem är transperson?

Alla människor har en könsidentitet, men många har aldrig funderat särskilt över vari den består egentligen. Att ens kropp är utgångspunkt för om man känner sig som man eller kvinna är något många tar för givet. När kropp, könsuttryck och könsidentitet hänger ihop så som omgivningen förväntar sig uppstår sällan någon större friktion. Men när ens sätt att vara inte stämmer med andras förväntningarna på någon med den kropp man har blir de här skillnaderna tydliga. När något som ska vara självklart faller samman sätts en massa funderingar igång, vilket kan vara både påfrestande och befriande.

Begreppet transperson används ofta som ett paraplybegrepp för alla människor som på olika sätt bryter mot normer kring könsidentitet (vilket kön man själv upplever att man har) och köns-

BÅDE OCH ELLER VARKEN ELLER?

Själva upplevelsen av att inte rymmas inom, att höra hemma mellan eller bortom de bestämda könen, har säkert förekommit lika länge som människor uppdelats i två kön. Idag används ofta olika beteckningar av människor som anser att världen inte bara består av »kvinnor« och »män«.

Beteckningen *intergender* (av inter, mellan och gender, genus/socialt kön) används av många som upplever sin könsidentitet utanför eller mellan polerna av »man« och »kvinna«, som en identitet oberoende av dessa. *Bigender* betecknar en upplevelse av att inte vilja eller kunna välja mellan en manlig eller kvinnlig könsidentitet, eftersom man har upplevelse av delaktighet i båda. Det kan innebära en variation över tid eller i olika uttryck som ett sätt att uppleva sitt kön. Personer som känner sig främmande inför att överhuvudtaget kategoriseras som ett kön använder ibland begreppet *nongender*. Beteckningen *transgender* används ibland av personer med en könsidentitet skild från det kön som tillskrivits den biologiska kroppen, utan att uppleva att det är en oöverensstämmelse som behöver »korrigeras«. En del väljer att ta hormoner eller att genomföra bröstoperationer för att komma närmare ett utseende som matchar ens könsidentitet i omvärldens ögon, medan andra inte känner behov av det.

Att identifiera sig på ett visst sätt betyder förstås olika saker för människor och inga definitioner gäller för alla. I ett samhälle som så ofta indelar människor i kön är det viktiga att alla har möjlighet att välja själva.

EDDIE: *Jag blir upprörd och ledsen, eller inte upprörd, jag blir ledsen och förbittrad om någon kallar mig hon. Lika ledsen som jag blir om någon kallar mig han. Jag vill vara könsneutral. Jag anser att jag är en person i första hand, och ett könsbestämmande pronomen i andra hand... eller i sista hand! Det är så oviktigt att det blir jätteviktigt att jag inte har något kön. [...] Det är klart folk ser sig som människa i första hand och kön i andra hand, men jag tror inte att folk i allmänhet mår mentalt dåligt av att bli könade.*

uttryck (hur man uttrycker kön med kläder, frisyra, stil och kroppsspråk med mera). Könsidentitet och/eller könsuttryck överensstämmer inte alltid med det biologiska könet.

Ordet trans leder ofta tankarna till att »gå över«, som i övergåendet från ett kön till ett annat. Men trans handlar kanske i första hand om »överskridande« av ett förväntat beteende eller sätt att identifiera sig. Transperson är till exempel den som upplever sig som tjej även om hennes kropp anses vara »manlig«. Det kan innebära att hon vill genomgå en könskorrigering och få en ny juridisk identitet som kvinna, men det är inte säkert.

Eftersom det är könsidentiteten, varje människas upplevelse av sig själv, som räknas, har hon rätt att få det bemötande hon ber om, oavsett hur hon ser ut eller framstår i andras ögon.

För andra är det inga problem att leva i den kropp och med det juridiska kön man tilldelats som kille eller tjej – om man får lov att kliva in i en självvald roll av ett annat kön ibland. Att uttrycka en annan sida inom sig, när man framhäver andra egenskaper hos sig själv och får ett helt annat bemötande från omvärlden, är väldigt befriande för många och kallas ibland *transvestism*.

För en del människor är könskostymen för trång och känns som en påtvingad begränsning som inte stämmer med ens självuppfattning. Att människor identifierar sig utanför polerna av »man« och »kvinna« ställer krav på omgivningen att fundera över vad man förutsätter vid bemötande och de krav man har på att folk anpassar sig. Man måste inte förstå hur det känns att identifiera sig utanför tvåkönsnormen för att ge någon som upplever sig så ett respektfullt bemötande. Viktigast är förstås att inte inordna en person som man eller kvinna mot dennes vilja. Många vill inte refereras till som han eller hon, utan med det könsneutrala pronomenet *hen*.

JENNIFER: *Det finns de [transsexuella kvinnor] som säger att jag är kvinna. Det tycker inte jag man kan säga, för jag är en transsexuell kvinna men jag är inte en biologisk kvinna. [...] Förut skämdes jag över det, nu är jag stolt över det.*

ATT FÖRÄNDRA SIN KROPP

Transsexualism, förkortat TS, är till skillnad från till exempel intergender eller transvestism också en medicinsk diagnos. Att det heter *transsexualism*, och inte *transsexualitet* som många tror, understryker att könsidentitet inte har med sexualitet att göra.

Transsexualism innebär att upplevelsen att den egna könsidentiteten står i konflikt med det juridiska könet, vilket leder till att man känner sig »fel« och alienerad från den egna kroppen. Att få möjlighet att förändra kroppen genom hormonbehandling och operationer är därför livsviktigt för många. För tillgång till vård krävs i Sverige att man diagnostieras som transsexuell, något som görs efter en minst två-årig så kallad TS-utredning (se »TS-VÅRD« på nästa sida).

En del transsexuella vill definiera sig helt och fullt som »man« eller »kvinna« och smälta in i mesta möjliga mån efter att ha genomgått operation och fått ett nytt juridiskt kön. Patientföreningen Benjamin, en svensk intresseorganisation för

transsexuella, skiljer mellan »transsexuella« och »före detta transsexuella« och menar att transsexualism är ett handikapp som rättas till genom operation. De tar också avstånd från att använda termen *transperson* om transsexuella, för att betona att transsexualism inte har något att göra med att se sig som »ett tredje kön eller mellan könen« (se www.foreningenbenjamin.se).

För många transsexuella är det tvärtom viktigt att kalla sig transpersoner som en politisk markering, även om de passerar. Det handlar om att synliggöra att transpersoner finns, att det är normerna det är fel på och att den egna identiteten inte är en sjukdom. Diagnosen upplevs därför av många som stigmatiserande. En vanlig kritik mot svensk TS-vård är också att den förutsätter ett socialiserande in i roller av »kvinna« och »man« enligt samhällets normer, när det är för att korrigera kroppen och få ny juridisk status som transsexuella söker vård. Många upplever oro över att behöva »leva upp till« sitt kön genom anpassning till stereotypa roller som »bevisar« transsexualism.

Att vara transperson är inte detsamma som att vara transsexuell. Många har en stark önskan att förändra kroppen med hormoner, eller kanske göra en bröstoperation, men utan att korrigera sina könsdelar. I Sverige är det bara den som diagnostiserats som transsexuell som har rätt till sådan vård.

TS-VÅRD I SVERIGE

I Sverige finns sedan 1972 en möjlighet för transsexuella personer att korrigera sitt biologiska och juridiska kön så att det bättre speglar könsidentiteten, om denna överensstämmer med ett annat kön. För detta krävs att man genomgår en så kallad TS-utredning, något man kan beviljas av utredningsteam, vanligen efter remiss från allmänpsykiatrin. Utredningen tar sin utgångspunkt i en bedömning av personens möjligheter att få ett väl fungerande liv i den önskade könsrollen. Enligt praxis tar en TS-utredning minst två år. Första året genomförs en psykiatrisk undersökning för att se om man uppfyller kriterierna för att diagnosticeras som transsexuell, är tillräckligt stabil för att genomgå en könskorrigering och införstådd med vad det innebär. Diagnosen ger möjlighet till exempelvis bröstoperation och hormonbehandling som förändrar kroppen till att mer likna det upplevda könet. Därefter förväntas man genomgå ett så kallat *real life test*, vilket innebär att leva öppet i enlighet med sin könsidentitet som man eller kvinna under en tid. Därefter kan man ansöka om ändrad juridisk könstillhörighet hos Socialstyrelsens Rättsliga Råd. Ändrad könstillhörighet beviljas tillsammans med byte till ett könsspecifikt namn, krav på sterilisering och rätt till korrigering av könsorgan. För könskorrigerande operation måste man vara 18 år, men man kan påbörja utredning och även få behandling i form av pubertetshämmande hormoner i ett tidigare skede.

Heteronormen

När man pratar om heteronormativitet tänker många på den oskrivna regel som säger att heterosexualitet är det naturliga och önskvärda. Men heteronormen handlar även om kön; könsidentitet, könsuttryck, biologiskt och juridiskt kön (se begreppslistan i början av broschyren för definitionerna).

När vi föds könsbestäms vi utifrån kroppen och så fortsätter vi oftast att bedömas livet igenom. Att en människa med vagina också ska känna sig och se ut som en kvinna är en av de mest grundläggande normerna i vårt samhälle. De som följer denna norm, där det juridiskt och biologiskt fastställda könet överensstämmer med hur man uppfattas av omvärlden och av sig själv, kallas ibland för cispersoner (efter latinets *cis* som betyder »samma sida«). Det biologiska könet är dock inte så självklart ett av två möjliga som många tror. Personer som föds med könsorgan som inte faller inom normen för vad vi uppfattar som »manliga« eller »kvinnliga« – ett tillstånd som ibland kallas intersexualism – opereras för att överensstämja med hur antingen »riktiga« pojkar eller »riktiga«

flickors ska se ut eller fungera enligt normen. Det anses fortfarande nödvändigt att ha ett tydligt biologiskt kön för att få ett juridiskt kön.

Heteronormen utgår från uppdelningen i två kön som ett sätt att organisera samhället. En person med penis förväntas bete sig mer »maskulint« och en person med vagina »feminint«, enligt tidens och kulturens överenskommelser om vad det innebär. Män och kvinnor ska sedan begära och komplettera varandra genom sina olikheter. Det är på det här sättet som heteronormen hänger ihop med tvåkönsnormen. Den här förutsättningen underliggör alla våra beteenden och uppfattningar, oavsett hur vi identifierar oss. Cispersoner och transpersoner är alla lika underkastade tvåkönsnormen och transpersoner som passerar väl begränsas lika mycket som de som faller utanför normen. Däremot kan konsekvenserna vara olika stora för olika personer. Faktum är att ingen vinner på den, eftersom »rätt« beteende belönas på bekostnad av fri utveckling och genom upprätthållande av andras utanförskap.

Homofobi och transfobi kan inte särskiljas eftersom sexualiteten är så intimt kopplad till våra föreställningar om kön. Om en kille blir kallad »jävla bögar« i skolan är det inte säkert för att man

har anledning att tro att han tänder på killar. Oftare handlar det om rädsla för ett »feminint« beteende hos en kille. Homofobi kommer ur en rädsla för överskridande, framför allt över-skridande av vad som anses »manligt«: att vara kille är något som »förtjänas« genom att bete sig rätt och visa att man är »en av grabbarna«. Heteronormativiteten är en struktur i vårt samhälle där manlighet, cisidentitet och heterosexualitet på många sätt intar en överordnad position. Det innebär att människor som lever i samkönade relationer, transpersoner och alla andra som bryter mot heteronormen riskerar att betraktas som ordningsstörande. Att vara en ordningsstörare kan leda till allt från skeptiska blickar och kommentarer på gatan till diskriminering på arbetsmarknaden och våld eller hot om våld.

Friare perspektiv

Under 1990-talet slog queerbegreppet igenom på allvar i Sverige. *Queer* handlar förenklat om att ifrågasätta för givet tagna sanningar om kön och sexualitet och vad som är som »normalt« eller »naturligt«. Ett queert förhållningssätt utgår från kön och identitet som något viktigt och avgörande för människor, men också som något rörligt och under utveckling. Queerteorins grundtankar kommer till stor del från människor som själva har erfarenhet av att falla utanför könsnormer. Det queera tänkandet har öppnat upp för nya sätt att se på identitet, men också nya sätt att identifiera sig på. Man kan säga att nya identiteter kommit att formas och ta plats, samtidigt som man öppnat upp för ifrågasättanden av fasta identiteter. Det är inte ett tecken på konflikt, utan på att vi accepterar att förstå oss själva på mer komplexa sätt. Det innebär att många inte vill stänga in sig i kategorier eller ser varför man skulle behöva definiera sig själv eller sitt sätt att vara. Precis som man förtjänar respekt för sin sexualitet, även om den förändras över tid, har man rätt att respekteras i en könsidentitet som kanske inte är densamma under ett helt liv.

Att komma ut

En del människor upplever könsidentiteten som densamma under en hel livstid, medan den för andra förändras eller skiftar. Många har tidiga minnen av att identifiera sig med ett annat kön än sitt biologiska. Andra kommer till en insikt om sig själva senare i livet, vilket knappast gör upplevelsen mindre stark eller sann. Det kan ske när man inser att det helt enkelt inte funkar att försöka passa in, eller när man i möten med andra inser att det finns andra möjligheter. Att ta del av andra transpersoners erfarenheter är oerhört viktigt, liksom att komma i kontakt med mer tillåtande och öppna miljöer som hbt-världen.

Att identifiera sig som transperson behöver inte upplevas som ett problem, utan kanske oftare som en lösning. Samtidigt är processen ofta svår. Reaktioner från vänner, syskon och föräldrar är ofta smärtsamma och skapar nya problem. Då är det livsnödvärdigt att få hitta människor som vill förstå, som bryr sig och tar en på allvar.

HENRIK: Det har varit kaos. Det har verkligen varit fruktansvärt jobbigt under perioder. Jag berättade för [mamma] ungefär samtidigt som jag fick en tid hos min utredare första gången. Och det har varit väldigt mycket skrik och gråt, och perioder när vi inte har haft kontakt. Men det jag upplever är att nu när hon ser att det här får mig att må bra och hon inser att jag inte gör det här för att jävlas med henne... För det har hon uttryckt några gånger, att »Varför gör du så här mot mig? Varför utsätter du mig för det här? Vad är det du vill uppnå?« Och även om det har gjort ont så har jag försökt att tänka att hon har varit i någon slags utdragen chock, för det känns så.

EDDIE: Så här i efterhand efterkonstruerar man gärna, tycker att »jag har känt så här hela livet«... Och det har man ju, det finns alltid minnen som bekräftar ens känslor. Jag har aldrig känt mig riktigt trygg med att anses vara tjej, det har jag inte. Men det var ett av mina ex som, när jag hade en lång utläggning om vad jag tyckte om kön och var skitförbannad, sa »men har du funderat över om du är någon slags transperson?«

JENNIFER: Hon [mamma] sa att hon skulle stoppa min utredning. Jag tog kontakt med läkarna när jag var 17, och hon sa att det här kan inte pågå, du är inte myndig, du är under min fullmakt. Så hon tog det hårt, men hon anpassade sig snabbt. Men idag har vi jättebra kontakt.

GUSTAV: Min farsas första kommentar var »Jag har bara en son«, min lillebror. Jag pratar inte med min pappa idag. Men det är svårt att bryta med en förälder, så det tog ju några år. När han börjat totalvägra att säga »han« och »Gustav«, så orkade jag inte längre. Jag hade nog med att klara av utredningen i sig, och någorlunda stå ut med allt runtomkring. När det kommer till min mamma så sa hon: »När man får barn, så vill man att de ska må bra och vara lyckliga. Om du mår bra och blir lycklig av det här, så gör det.« Hon säger »Gustav« och »han« 19 av 20 gånger. Så det är ganska bra. Jag har pratat med mamma när hon säger fel, och hon säger att hon gör inte det för att vara elak utan av ren gammal vana. Jag känner att jag kommit närmare min mamma eftersom jag inte pratat med pappa alls.

NAMNLAGEN

Vad en person får heta och inte heta regleras av namnlagen. Skatteverket och Patent- och registreringsverket är de myndigheter man ansöker till för att byta namn. I Sverige finns en praxis om att »könskonträra« namn inte är tillåtna. En man kan alltså inte heta Madeleine och en kvinna inte heta Martin. För den som vill byta ut ett traditionellt mans- eller kvinnonamn återstår några könsneutrala namn som listas på PRV:s hemsida, till exempel Kim, Alex, Carmen och Ali. Ett namn räknas som könsneutralt om det bärs av minst 50 personer av vardera kön och inte är att betrakta som ett efternamn. Att »könskonträra« namn är olämpliga står inte uttryckligen i lagen utan är ett resultat av dess tillämpning. Denna praxis gör det svårt för transpersoner som vill byta till ett namn som passar bättre ihop med deras könsidentitet eller könsuttryck. I Sverige behöver man visa legitimation eller uppge personnummer för att kunna göra vardagliga saker som att hyra film, köpa tågbiljett eller månadskort i kollektivtrafiken, gå till läkare, köpa snus, gå på systemet, resa, hyra bil, skaffa ett träningskort eller bibliotekskort. Vardagen är därmed fylld av tillfällen då man riskerar att inte kunna styrka sin identitet. Praxis går emot principen att var och en har rätt att fritt uttrycka sin könsidentitet. Riksdagen har uttalat att det föreligger ett behov av ändringar i namnlagen.

Ungas utsatthet

Att unga transpersoner är särskilt utsatta i samhället är inte förvånande. Ungdomar är särskilt mottagliga för omvärldens transfobiska reaktioner, ofta utlämnade till värderingar hos familj, skola och vård utan tillgång till alternativa förebilder. En undersökning från Folkhälsoinstitutet 2005 visade att hbt-personers hälsa generellt är sämre än genomsnittsbefolkningens och att transpersoner mår sämst. Hälften av de tillfrågade självidentifierade transpersonerna uppgav att de övervägt att ta sitt liv och 27 procent av transpersonerna i åldern 16–27 uppgav att de försökt att ta sitt liv. Både svensk och internationell forskning visar att unga transpersoner är dubbelt utsatta och uppvisar höga tal vad gäller bland annat depression, självmordsförsök, missbruk, förekomst av sexuellt överförbara sjukdomar och prostitution.

Det är inte oförmågan att infoga sig i tvåkönssystemet som förväntat som skapar ohälsa, utan att de här förväntningarna för många är omöjliga att uppfylla. Att som transperson röra sig på gatan och i kollektivtrafiken, på offentliga toaletter, badhus eller i affärer, medför alltid risk för krockar med omvärlden. I FHIs undersökning uppgav 20 procent

GUSTAV: *Jag hade en period, om jag gick in på tjej-toaletten då började de skrika och sa »Vad fan gör du här«... Då fick man antingen gå ut, och vara glad att man passerade, eller kränka sig själv genom att visa att man hade kvinnliga attribut. Samtidigt, att gå in på herrarnas toalett om man inte råkade passera, så kunde man råka ut för ganska mycket våld, om man hade otur en fredagkväll... Det hände aldrig mig, men rädslan fanns där.*

av transpersonerna att de utsatts för hot om våld under de senaste 12 månaderna och 82 procent att de utsatts för muntliga trakasserier. Det finns ofta inget »försiktigt« sätt att agera i det offentliga som transperson. Oavsett om man väljer toaletten för kvinnor eller den för män riskerar man att provocera, med risk att utsättas för påhopp som sänker självförtroendet eller rent av fysiska övergrepp. Också den som passerar som cisperson löper risk att väcka starka känslor hos människor som känner sig »lurade« om denne »avslöjas« som transperson. Det här innebär att vardagen kan komma att präglas av riskkalkylerande och en känsla av att vara utestängd från det offentliga rummet.

DISKRIMINERINGSLAGEN

Från och med 2009 inkluderas diskrimineringsgrunden »könsöverskridande identitet eller uttryck« i diskrimineringslagen. Tidigare har gruppen transsexuella inkluderats genom att ingå i jämställdhetslagen, medan andra transpersoner har saknat skydd mot diskriminering. Diskrimineringsförbudet omfattar trakasserier och direkt och indirekt diskriminering inom till exempel arbetsliv, utbildningsväsende och hälso- och sjukvård. Exempel på diskriminering skulle kunna vara att en elev inte respekteras eller bemöts av lärare som det kön denne presenterar sig som, att en elev tvingas byta om med killarna fast hon förklarat att hon identifierar sig som tjej, när en person uppsöker vård för ryggsmärtor men får sin transidentitet »behandlad« istället. Du kan läsa mer om lagen och vad den omfattar på www.do.se

Att ta steget att hitta en identitet utanför det givna kräver styrka och mod. Även om det finns mycket rädsla i omvärlden går det att hitta en styrka i sig själv som gör livet välfungerande. Att finna bra stöd och kunskap hos dem man är beroende av i vardagen betyder mycket. Vi ska titta närmare på vad du kan göra för att ge unga transpersoner ett positivt och förtroendeingivande bemötande.

ETT

1

3

8

POSITIVT BEMÖTANDE

Upp till bevis!

Att komma ut som transperson innebär inte bara att berätta, utan lika mycket om att »bevisa« sin identitet. Att accepteras som transperson förutsätter ofta ett »trovärdigt« beteende, det vill säga ett sätt att vara som överensstämmer med andras föreställningar om hur en »riktig« tjej eller kille agerar, något som kallas att passera. Passerar väl gör någon typiskt när omgivningen säger att »man känner ju att han/hon verkligen är en kille/tjej egentligen«. Hur kropp, könsidentitet och könsuttryck hänger ihop är alltså ofta avgörande för hur man blir bemött. En transkille som beterar sig på ett sätt som inte uppfattas som tillräckligt »maskulint«, eller som har tunn kroppsbyggnad el-

ler ljus röst, löper stor risk att inte tas på allvar.

För att »passera« som intergender krävs att omvärlden tar in möjligheten att alla inte faller inom två kön. Bland de närmaste kan man samtala och få förståelse för vem man verkligen är, men i den anonyma vardagen är det en annan femma. När förväntningarna på bemötande är låga får bekräftelsen av könsidentiteten en större betydelse.

Bemötande handlar inte om tillåtelse utan om respekt. Respekt bygger på insikt om att det inte är man själv som avgör andras identitet och att man måste vara lyhörd.

! Resurser behöver avsättas för att utbilda all personal inom skola och vård i transfrågor. Det ska finnas rutiner för vart transsexuella ska remitteras och självklar kunskap om den nya diskrimineringsgrunden könsöverskridande identitet eller uttryck.

När det blir fel

Även om det idag ofta finns en positiv attityd när det kommer till hbt-frågor bland människor som möter unga, saknas ofta kunskap om transfrågor. Det kan helt enkelt vara svårt att förstå vilket stöd som behövs. För cispersoner kan det vara svårt att se hur helt vardagliga praktiker fungerar aktivt »könande«. Många »objektiva« frågor och metoder och »neutral« information som förekommer i bemötandet av vårdtagare eller elever i skolan är i själva verket fyllda av bestämningar, underförstådda värderingar och förutfattade antaganden kring kön. Det kan till exempel verka okomplicerat att tala om en persons kropp som »manlig« eller »kvinnlig«, oavsett hur den som besitter den identifierar sig. Att tala om en transsexuell tjejs kropp som en »objektiv manskropp«, att bedöma en

JENNIFER: *Jag passerar ganska bra. Sverige är ett sådant land där lagom är bäst. Så när man passerar bra, blir man bemött med mer respekt. Om du är en trovärdig kvinna. Men om man ser på dig eller om man hör på rösten, om det är något som verkligen markerar, då är det lite svårare tror jag. Jag har aldrig blivit bemött med fördomar, varken från kuratorer eller lärare. Det tror jag är för att jag passerar bra. Det blir inget problem för dom, det blir inget obehagligt för dom, dom känner inte ansvar eller skuld.*

INTERVJUAREN: *Tror du det varit annorlunda om du inte passerat lika bra?*

JENNIFER: *Ja, absolut.*

röst som »manlig« eller »kvinnlig«, eller att göra kopplingar mellan biologiskt kön och beteende, är exempel på hur kön kan dikteras över huvudet på den som har sin egen upplevelse. Rätten att själv definiera och fritt förhålla sig till sin kropp måste vara okränkbar. Det uppstår inget förtroende när en patient upplever sig nonchalerad eller missförstådd.

Det är vanligt att transpersoner, precis som andra som avviker från normen, undviker att söka vård eller hjälp av rädsla för ett dåligt bemötande.

GUSTAV: *Hon [dietisten] pekade på två kolumner: »Här står det hur många kalorier en kvinna ska äta...« Jag sa att nej, nej, nej, jag är inte kvinna. Hon sa att »Nej, men det är den fysiska kroppen.« Jag sa att det skiter jag i, du sitter här med en ts-patient, du kan inte peka på kvinnokolumnen. Det är inte okej. Så jag gillade inte henne från den dagen...*

Att behöva »komma ut« gång på gång och förklara sin person och situation för att få ett enkelt recept på penicillin av sin husläkare, avskräcker. Den som är van att möta oförståelse har också ofta lågt ställda förväntningar på vilken hjälp denne kan få och kan även ha en misstänksam attityd från början.

Okunskap och bristande rutiner leder ofta till att människor skickas runt i vårdapparaten och att väntan på vård blir lång. Det är något som ofta drabbar personer som söker hjälp för att få diagnoser som transsexuella. Eftersom de flesta utredningsteam kräver remiss från psykiatriker måste kunskap och rutiner finnas inom vården för hur frågor kring könsidentitet ska behandlas och transpersoner bemötas.

ATT HA RÄTT KUNSKAP

Eftersom diagnosen »transsexuell« är nyckeln till all landstingsfinansierad könskorrigering i Sverige är det viktigt att unga som behöver får hjälp att ta rätt kontakt. Om du träffar en person som har funderingar kring könskorrigering är det bra att ha kunskap om hur en ts-utredning går till. Det bästa är att ta kontakt direkt med ett utredningsteam som finns vid universitetssjukhus runt om i Sverige, kontaktinformation hittar du sist i den här broschyren. Kom ihåg att könsidentiteten inte avgörs av läkare utan helt och hållet avgörs av individen. Identiteten ska alltid respekteras, oavsett om personen fått en diagnos.

EN BÄTTRE TS-VÅRD

En starkt bidragande orsak till psykisk ohälsa hos personer under könsutredning är den långa utredningstiden. Bristande information och lite inflytande från patienten kan leda till känslor av maktlöshet och godtycklighet. Utredningstiden underlättas betydligt av att genomföras inom en rimlig tidsperiod och med tillräcklig information. Ökad dialog mellan utredningsteam och organisationer som företräder transpersoner skulle också ha stor betydelse, liksom fler lokala team med resurser att ge stöd under hela utredningen. Att anordna träffar där transpersoner kan utbyta erfarenheter är stärkande och viktigt.

FLER VIKTIGA TIPS FÖR DIG SOM MÖTER UNGA I VÅRDEN

- Fokusera inte på transidentiteten som ett problem. När en patient har influensa är könsidentiteten bara relevant för att man ska veta vilket namn och pronomen som är korrekt.
- Se till att ungdomsmottagningen har tider då vem som helst, oavsett könsidentitet och/eller könsuttryck, kan dyka upp. Att slippa välja är viktigt inte bara för intergenderpersoner: Om man är osäker på om man är välkommen till killmottagningen om man inte har penis eller är rädd för att inte passera i väntrummet avstår man kanske hellre än att gå till tjejmottagningen.
- Att uttryckligen betona, i broschyrer eller på hemsidan till exempel, att killar, tjejer och transpersoner är välkomna signalerar att kunskap finns och att man kan förvänta sig ett bra bemötande.
- Information om transfrågor – som den här broschyren – liggande i väntrummet visar på positiv inställning och signalerar till andra att det är relevanta och viktiga frågor.
- Bilder på ickestereotypa eller androgyna personer, en regnbågsflagga i väntrummet och liknande signalerar att man förhåller sig öppen till människors sexualitet såväl som könsidentitet.

- Var medveten om att människor kan ha ett problematiskt förhållande till sin kropp. Var tydlig med syftet i varje steg av kroppsundersökningar och ge information om vad de praktiskt kommer att innebära. Checka av om personen har en särskild önskan om vem som ska utföra undersökningen.

FLER VIKTIGA TIPS TILL DIG SOM JOBBAR MED UNGA I SKOLAN

- Stötta och bistå den som vill komma ut som transperson i skolan. Det är viktigt att skolan har en enad positiv front och att stödet inte bara kommer från enskilda individer.
- Tänk över syftet med indelningar i kill- och tjejgrupper och låt alltid eleverna själva få välja grupptillhörighet när de förekommer.
- Prata om transfrågor och normer kring kön i klassrummet.
- Inkludera aktiva åtgärder kring könsidentitet och könsuttryck i likabehandlingsarbetet.

RFSL Ungdom har ett material om att prata normer i anslutning till sex- och samlevnadsundervisningen. Den kan beställas på www.rfslungdom.se från hösten 2009.

Eftersom transpersoner är en grupp med högre ohälsa än resten av befolkningen är förebyggande arbete lika viktigt som åtgärder när någon redan råkat illa ut. Ett av de största problemen för unga transpersoner är osynligheten. Erfarenheter från ungdomsmottagningar som utbildats i frågor kring homo- och bisexualitet visar att personalen upplevde sig möta många fler ickeheterosexuella ungdomar efter utbildningen än vad de gjort tidigare. Ökat medvetande medför ett djupare seende, något som väcker förtroende och får människor att berätta mer om sig själva. Öppna samtal där människor känner sig sedda minskar risken för missförstånd.

Det är inte svårt!

Okunskap kan också hanteras på många olika sätt och behöver inte självklart resultera i ett dåligt bemötande. Det är inte svårt att ge unga människor ett bra och respektfullt bemötande. För att inte utesluta andra än cispersoner är det bra att tänka igenom hur du vanemässigt pratar om kroppar och praktiker. Ta hänsyn till elevens eller vårdtagarens förutsättningar när du formu-

 Som professionell är man alltid ansvarig för sin egen kunskap och för att fylla igen sina kunskapsluckor där det behövs.
 Det är inget som ska ligga på patienten eller eleven.

lerar frågor och information, så att det inte blir dennes uppgift att korrigera när något inte är tillämpligt. Det är okej att inte förstå exakt hur du bör agera, om du samtidigt gör klart att du tänker lyssna och skaffa den information som behövs. Viktigast är att du i rollen av vårdgivare eller skolpersonal aldrig ifrånsäger dig ansvaret för att hämta in kunskap och skapa trygghet.

Det mest självklara sättet att visa att man respekterar någons könsidentitet är förstås att använda det namn och pronomen som eleven eller patienten önskar. Tänk på att vara konsekvent med detta i journaler och hänvisningar till patienten eller eleven i kontakt med kollegor och andra involverade. Här kan du spela en ovärderlig roll i attitydsskapande och ge andra chans att fundera över sina bemötandepraktiker. Ansvaret för den du möter omfattar också att se till att omgivningen behandlar denne väl. Se till att personer som eleven eller patienten hänvisas till

HON, HAN – ELLER HEN?

När förväntningarna på bemötande är låga får bekräftelsen av könsidentiteten en större betydelse. Att använda rätt namn och referera till personer med önskat pronomen – *hon, han* eller *hen* – är uttryck för grundläggande respekt. För intergenderpersoner kan användandet av ett pronomen som *hen* vara den enda aktiva bekräftelsen av identiteten från omvärlden. Var öppen för att *hen* kan vara ett alternativ i refererande till någon som presenterat sig som intergender, kryssat »annan« eller inte velat svara på om hen är man eller kvinna i ett fomulär till exempel. Att vara konsekvent i detta i samtal med kollegor, vid refererande i journaler etc, har attitydskapande betydelse. Det som känns ovant är bara konstigt till dess att det omfattats av fler.

är kompetenta, har tillräcklig information och en positiv attityd.

Det har stort värde att du reagerar på attityder som tillåter ett sämre behandlande av den som bryter mot könsnormer. Om nedlåtande snack uppstår i en grupp av kollegor eller elever är det viktigt att ta upp det för diskussion, utan att skuldbelägga eller peka ut. Påpeka att transpersoner inte är en grupp att ta hänsyn till som »undantag«, utan att det handlar om att förändra regler så att de utgår från allas behov och möjlighet att bli sedda på sina villkor. Ha i åtanke att människors ovilja att anpassa sig ofta har med underliggande rädsla att göra. Också som cisperson kan man känna sig hotad i sin könsidentitet.

Ingen kan tankeläsa. Att könsidentitet, uttryck, biologi och juridiskt kön inte alltid hänger ihop innebär förstås att alla parter behöver vara så tydliga som möjligt. Skillnaden är att den som är i beroendeställning eller söker hjälp måste ha tolkningsföreträdare. Se till att ingen känner sig tvingad att försvara sig eller detaljförklara. Om du känner dig osäker på könsidentiteten hos en person du träffar, kan du till exempel fråga: »Jag ser på pappret att du juridiskt är tjej. Är det så du definierar dig?« Det är inte en värderande

fråga. Det måste vara lika självklart att få vara »maskulin« juridisk/biologisk tjej som att vara »feminin« transkille. När du utformar eller presenterar ett formulär där kön efterfrågas, komplettera kategorierna »kille« och »tjej« med alternativ som »vet ej/vill ej definiera« eller »annan«. Du kan också låta kön vara en öppen fråga, precis som ålder ofta är. Fördelen med att skriva ut andra kategorier än »kille« och »tjej« är att kön synliggörs utanför dikotomin.

Att slippa »välja« hela tiden mellan kille och tjej är viktigt såväl för personer som identifierar sig som killar eller tjejer som för dem som inte vet och inte har en aning om vad de ska välja. Se till att det finns könsneutrala toaletter och könsindela inte andra områden i onödan.

Fundera över hur mycket du använder könsbestämmande också i ditt vardagsspråk. Att ropa »hej tjejer!« till en grupp personer uppfattade som flickor är ett typiskt exempel på hur könsbestämmande smyger sig in slentrianmässigt. Det är ganska lätt att undvika.

Slutligen: Tänk på att inte ta för givet att alla förhåller sig okomplicerat till sina kroppar. Att delta i fysiska övningar, klä av sig inför andra, genomgå kroppsundersökning etc är tungt för

många transidentifierade. Det betyder förstås inte att alla transpersoner har problem med sina kroppar. Det handlar bara om att vara lyhörd och uppmärksam på den du har framför dig här och nu. Och det är ju något som får alla människor att känna sig mer sedda och trygga, oavsett könsidentitet.

MER INFO & KONTAKTER

INFO PÅ NÄTET

RFSL Ungdom är ungdomsförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter. Många av medlemmarna är själva transpersoner och distrikten bedriver lokal verksamhet över hela landet. w www.rfslungdom.se

RFSL är riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter. På hemsidan finns mycket information om transfrågor. RFSL har även en brotts-offerjour dit man kan vända sig om man som hbt-person blivit utsatt för partnervåld, hatbrott eller hedersrelaterat våld. www.rfsl.se www.rfsl.se/brottsoffer

LINJE 59 är en telefonlinje dit ungdomar upp till 26 år kan vända sig med frågor som rör trans och homo- och bisexualitet. www.linje59.se | tel 020-59 59 00

RFSL Rådgivningen i Skåne har en stödgrupp för unga transpersoner. www.rfslradgivningen.se

Föreningen KIM – Kön, Identitet, Mångfald är en svensk transpolitisk förening. www.kim.nu

Axel Grönqvist har en sida om att gå igenom en könskorrigeringsprocess till man. <http://skapaenman.se>

Lukas Romson ger information om transfrågor och transsexualism. <http://lukas.romson.org>

UTREDNINGSTEAM FÖR TRANSSEXUELLA

Linköping | Universitetssjukhuset
Ansvarig läkare: Ulla Holmlund
tel 013-22 46 77

Lund | Universitetssjukhuset,
sexologiska mottagningen
Ansvarig läkare: Hans Briggmar
och Attila Fazekas | tel 046-17 42 71

Stockholm | Astrid Lindgrens
Barnsjukhus | Ansvariga läkare:
Olle Söder, barn-endokrinolog och
Per Anders Rydelius, barnpsykiatriker
Tar emot patienter under 18 år
tel 08-517 772 06

Karolinska universitetssjukhuset
Huddinge, Könshälsomottagningen
Ansvarig läkare: Stig Andersson
tel 08-58 58 57 90

Umeå | Norrlands Universitets-
sjukhus | Ansvarig läkare:
Owe Bodlund | tel 070-696 83 10

Uppsala | Akademiska sjukhuset
Ansvarig läkare: Deanne Mannelid
tel 018-611 21 08

Västra Götalandsregionen
Lundströmsmottagningen i Alingsås
Ansvarig läkare: Ulrika Tågnfors
Tar emot patienter från 16 år
tel 0322-22 67 90

 RFSL Ungdom